

М. Мамаева,

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, ф.ғ.к., доцент

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРҒА СӘЙКЕС ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА БАҒЫТ

Қолымызда 2009 жылдың 30 желтоқсанында бекітілген Қазақ тілінің мемлекеттік стандарты бар. Бұл стандарт қазақ тілін коммуникативті оқытудың бес деңгейін қамтиды; қарапайым, базалық, орта, ортадан жоғары, жоғары деңгейлер. Стандарт бойынша қазақ тілін оқыту жүйесі оқылым, тыңдалым, лексика-грамматика және жазылым бөліктерінен құралады.

Стандарт қазақ тілін жалпы меңгертуге бағытталып жасалған. Стандартты қолданушы ұжым осы стандарт негізінде өзіне лайық бағдарлама жасап ала алады. Бұл дегеніңіз – сіздің тіл үйретіп отырған аудиторияңыз қай деңгейде екенін анықтап, сол деңгейдің стандартын басшылыққа ала отырып, оқу бағдарламасын өзіңіз жасап алу. Мысалы, қарапайым деңгейдің стандартын тілді білмейтін, әр түрлі жастағы, әр түрлі әлеуметтік топ өкілдеріне үйретуде пайдалануға болады. Яғни, бала бақшадағы сәбилерге, мектептің бастауыш сыныбында оқитын оқушыларға, ЖОО-да бастауыш топтарда оқитын өзге елден келген студенттерге, кәсіби мамандықты өзге тілде алған қызметкерлерге, шет елден келген азаматтарға қазақ тілін оқытуда қолдануға болады.

Қарапайым деңгейдің коммуникативтік құзыреттілігіне ауызекі сөйлеу тақырыптарын қамтитын қарапайым мәтінді оқып түсіну, тыңдап түсіну, осы деңгейде сұрақ қоя білу, сөйлесу және ойын қысқаша жаза білу яғни, сөйлесім әрекетінің барлық түрлерін қарапайым түрде меңгеру жатады.

Ал бұл деңгейдің тілдік құзыреттілігіне (языковая компетенция) қазақ тіліндегі дыбыстарды дұрыс айта білу мен таңбалай (жаза) білу, үндестік заңдарын сақтай білу (фонетика саласы), зат, қимыл, сын, т.б. сөздерден құралған сөздік қор қалыптастыру (лексикология саласы), сөздердің мағыналық топтарының (әр сөз табының) өзгеру жолдарын, жай сөйлемнің жасалуын, ең жиі қолданылатын (себеп, қарсылықты қатынастағы) құрмалас сөйлем түрлерінің жасалуын (грамматика саласында) меңгеру жатады. Стандартта лексикалық тақырыптар мен грамматикалық тақырыптар, сөздік

қор мөлшері де көрсетілген. Басқа деңгейлер бойынша да осындай бөліктер қамтылған.

Ендігі мәселе - тіл үйретуші осы стандарттарды пайдаланып, үйренушілерге лайықтап, бағдарлама жасай алу. Ол үшін тіл үйретуші ең алдымен:

1) кімге (сәбиге, оқушыға, студентке, ересек тұлғаға, шетелдік азаматқа) тіл үйрететін бағдарлап алуы керек;

2) тіл үйренушінің тілді қаншалықты білетінін анықтап алуы керек (ол үшін стандартқа лайық Қазтест бар);

3) тіл үйренушінің ықылас-ниетін, ұсыныстарын ескеруі керек. Сонымен қатар тілді үйренушінің жеке тұлға немесе топтар болуы, жедел немесе сатылы оқытылуы да ескерілуі қажет.

Тіл үйренушілердің тілін дамытудың негізі лексикада болғандықтан, тілді мәдениетаралық қатысымды негізге ала отырып дамыту жолдарын іздестірген жөн.

Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқыту бұл мәдениет бұрылысы, мәдениетаралық қатысымның практикасы, себебі, әр шет тілі басқа әлем және мәдениеттің көрінісі, әр сөздің төркінінде үйренетін тіл елінің, оның ұлттық болмысының иісі аңқып тұрады.

Сондықтан тіл үйретуде үйренушінің өзіндік ұлттық ерекшеліктерін, мәдениетін, салт дәстүрін ескере отырып, өз мәдениетімізбен ұштастыра, салыстыра, байланыстыра оқыту әдістемесін қолдансақ, қазақ тілінің бай лексикасымен таныстырамыз, ұлтымыздың тамаша дәстүрлерін насихаттай аламыз.

Лексикалық минимум сөздік деңгей бойынша жасалып басылып шықты. Стандартта әр деңгейде қанша лексикалық қор болуы керектігі және лексикалық тақырыптар көрсетілген. Мәселе сол тақырыпты қамтитын мәтіндер қандай болуы керектігі. Отбасы, жұмыс күні, дәрігерде, қонақта, қала, театр, көше, ұлттық дәстүрлер тақырыптары қарапайым деңгейден орта деңгейге дейінгі аралықты қамтиды. Осы тақырыптарды қай деңгейде қалай және қанша сөздікпен беру керектігі тіл үйретушінің шеберлігін қажет етеді.

Тілдің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру үшін оқыту жүйесінің қай бөлігін, «лексиканы үйретуді ме?, грамматикаға басты назар аударуды ма?» деген талас заманы өткендігін халықаралық стандарттар дәлелдеді. Халықаралық стандартқа сай жасалған қазақ тілінің мемлекеттік стандарты тілді үйретудегі 4 бөлікті қатар алып жүргенде ғана нәтижеге жете алатынымызға, яғни тілдің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыра алатынымызға әкеледі.

Ендігі кезекте өз тәжірибемізге сүйеніп, шетел азаматтарына қазақ тілін үйретуде қай бөліктен бастап бөліктерді қалай байланыстыратынымызды айтып көрейік.

Алдымен лексиканы, яғни жеке сөздерді айтқызамыз. Осы арқылы дұрыс айтуды үйретеміз. Мысалы: қала, ағаш, бөлме, тақта, оқушы, тыңдаушы, оқытушы, дәрісхана, т.б. сөздерін айтамыз, суретпен көрсетеміз. Оларды «кім?», «не?» сұрақтарына сай екіге бөліп жазамыз.

Бұл, мынау сөздерін қолданамыз, көрсетеміз. *Отыр, тұр, жатыр, жүр* сөздері жайлы түсіндіреміз, қимылмен көрсетеміз. *Бұл – тақта, мынау – кітап, мынау – қалам. Оқушы отыр. Оқытушы тұр.* Келесі кезекте сын есімдерді өтеміз: ақ, қара, таза, кең, т.б. Қысқа сөйлемдер құраймыз: *Бөлме – таза, кең. Тақта – қара. Қағаз – ақ.* Сұрақ қоямыз: *Бөлме қандай? Тақта қандай?*

Жеке сөздерден сөйлеуге жетелейміз. Грамматикаға жылжыдық. Енді етістікті сөйлемге ауысқанда септік жалғаулар жайлы түсіндіруге тура келеді. Грамматиканы бұл аудиторияда түсіндіру өте қиын. Себебі, тіл үйренуші - шетелдік, біздің ортақ тіліміз - орыс тілін түсінбейді, біз оның тілінде сөйлей алмаймыз. Грамматиканы қалай түсіндіреміз? Орыс тілді аудиторияда біз грамматикалық тақырыпты салыстырмалы түрде өтетін едік. Енді олай өтуге біздің қауқарымыз келмейді. Тек модельмен беру әдісі тиімді. Мысалы: жіктік жалғауды түсіндіру жолы.

Мен оқушы<u>мын</u>	Мен отыр<u>мын</u>
Сен оқушы<u>сың</u>	Сен отыр<u>сың</u>
Сіз оқушы<u>сыз</u>	Сіз отыр<u>сыз</u>
Ол оқушы	Ол отыр

Септік жалғауларын *отыр, жүр, жатыр, тұр* етістіктерін өткен соң бастаймыз. Сөйлемге басқа сөздер, көбінесе етістік баяндауышпен кіретінін орыс тілді аудиторияда түсіндіреміз (салыстырмалы түрде). Ал шетелдік аудиторияда модельмен береміз. Бұл төрт қалып етістігі де “қайда?” сұрағын қажет етеді. Яғни, бұл етістікпен кірген сөздің сөйлемге ену моделі:

... **+да** отыр (жатыр, тұр, жүр және жіктік жалғау)

Сен қайда отырсың? Мен үйде отырмын. Ол қайда жүр? Ол қалада жүр. Кітап қайда жатыр? Кітап үстелде жатыр.

Септіктердің келесі бір түрін де осылай етістіктермен байланыстыра өтеміз. Мысалы: «бар, кел» етістіктерін барыс септігімен, «оқы, жаз, тыңда» етістіктерін табыс септігімен бірге модельмен үйретуге болады.

Сонда белгілі бір тақырыпты өткенде, *алдымен* тақырыпқа қатысты жаңа сөздерді тү-

сіндіріп, *екінші*, ол сөздермен сөйлем құрап үйретеміз. Болашақ мәтінде кездесетін грамматикалық тақырыпты түсіндіріп, жаттығу жүргізіп, *үшінші*, мәтінді оқып түсінуге өтеміз. *Төртінші*, мәтінмен жұмыс істеу барысында сұрақ-жауап жүргізіп, сөйлесімге ауысамыз. *Бесінші*, негізгі мәтінге мазмұн жағынан ұқсас мәтінді тыңдап түсінуге арналған сұрақтар беріледі немесе құрастырылған (мәтін мазмұны бойынша) тест тапсырмаларын орындайды. *Алтыншы*, оқып, тыңдаған мәтіндердің сөздік қорын пайдаланып, сондағы грамматикалық амалдарды қолдана отырып, өзі мәтін құрастырып, жазып келеді.

Оқыту жүйесіндегі бөліктердің бәрін қамти отырып нәтижеге жету тәсілін алғашқы кезеңнен-ақ бастаған дұрыс. Мысалы, «Отбасы» тақырыбында дұрыс сөйлесе білу үшін, яғни осы тақырыпта коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін сабақты қалай бастаймыз?

1. Туыстық атаулар (лексика)
2. Тәуелдік жалғау (грамматика)

3. «Біздің отбасымыз» мәтінін оқу (оқылым)

4. Мәтін бойынша сұрақ-жауап (сөйлесім)

5. Белгілі бір тұлғаның өмірбаяны туралы мәтінді тыңдап түсіну (тыңдалым)

6. Досының немесе туысының отбасы туралы әңгіме жазу (жазылым)

Бұл тапсырмалардың бәрін ретімен орындаған тіл үйренуші туыстық атауларды жақсы есте сақтайды, тәуелдік жалғауы мен ілік септігін дұрыс түсініп қолдана алады, тақырыпты айтып бере алады.

Келесі мәселе - тіл үйретуге жақсы нәтижеге жету үшін оқудың қай түрін қолдану керектігі. Оқып үйренудің алғашқы кезеңінде педагогика тарихында «догматикалық оқу» деген атпен сынға ұшыраған оқу түрін де пайдалануға болады. Мұндай оқуда үйренуші белгілі бір мәселе бойынша ақпарат қабылдайды, қайталайды, жадында сақтауға тырысады. Мақсаты - фактіні есте сақтау. Оқудың келесі бір түрі - репродуктивті оқу. Оның мақсаты: жаттығуды, тапсырманы белгілі бір үлгіге (модельге) қарап орындау. Оқудың бұл түрін де қарапайым деңгейде қолдануға болады.

Тіл үйренушінің білім сапасын көтеру үшін, есте сақтаудан-ойлауға көшу үшін, яғни ойлау мәдениетін қалыптастыру үшін, оқытуда белгілі бір нәтижеге жету үшін ғалымдар оқу процесін «технологияландыру» мәселесін көтерді. Осыған орай «оқыту технологиясы» деген ұғым пайда болды.

Технология шеберлікпен өнім алу, нәтижеге жету, белгілі бір жоба, модельмен оқыту дегенге саяды.

Оқыту технологиясын дәстүрлі және инновациялық технология деп бөледі. Ал инновациялық технологияның бірі – модуль арқылы оқыту (мөлшерлеп) оқыту. Білім алушының мүмкіндігіне орай оқу материалының мазмұнын порциямен, дербес тақырыптармен беру.

Модульді оқытудың ерекшеліктері:

- оқыту мақсатының, нәтижесінің айқындылығы;

- оқу материалының бөліктермен берілуі;
- әр бөліктің мазмұны, құрылымдық элементтері болатыны;
- оқытушы кеңесші, бағыт беруші болатындығы;
- тіл үйренуші өз мүмкіндігіне сай, өз бетінше білім алатындығы;
- оқытушы мен оқушы арасындағы қатынас субъект - субъектілік болатындығы;
- модуль мазмұмының өзгертуге, толықтыруға болатындығы;
- маман дайындауға кәсіби бағыттылығы;
- студенттің творчестволық ойлауға қалыптасатындығы;

Модульді оқытуды бес деңгейде қолдану – ең тиімді нәтижеге жеткізеді.

Адамның белгілі бір шамадағы белсенділігі болмаса, оның қызығушылығын ояту оңай емес. Ол үшін оқытудың актив әдістерін пайдалану керек.

Тіл үйренуші мен үйретушінің іс-әрекеттеріне қарай әдістің саны да, атауы да алуан түрлі. Интерактивті әдістер көбіне өткен материалды бекіту мақсатында қолданылады.

Қазіргі қолданылып жүрген белсенді әдістерге шығармашылық тапсырмалар, шағын топпен жұмыс істеу, іскерлік ойындар, пікірталас т.б. жатады. Біздің үнемі пайдаланатын тәсіліміз – сұрақ қою, қарсы сұрақ қою, пікірлесу. Әрбір оқылым және тыңдалым бөлік-

терінде тіл үйретуші сұрақ қойып, үйренушілер жауап береді, үйренушілер бір-біріне сұрақ қояды, оқытушыға сұрақ қояды. Пікірлесу – сабақты аяқтайтын кезде топтың шағын топтарға жіктеліп алып жүргізетін тәсілі. Бұл тәсіл ортадан жоғары деңгейде қолдануға лайық.

Қорыта келе, айтарымыз – халықаралық стандартқа сәйкес стандарт, лексикалық минимум бар. Оқытуды нәтижелі ету үшін осы қажетті стандартты пайдаланып оқу бағдарламасын жасап алып, оқыту әдіс-тәсілдерін ізденістермен толықтыру қажет.

М. Мамаева

Новые направления изучения языка в соответствии с международными стандартами

В статье рассматриваются проблемы обучения казахскому языку, как второму, и как иностранному языку в соответствии с международными стандартами

M. Mamaeva

New directions in language learning according to international standards

The paper considers the problem of learning the Kazakh language as a second, and as a foreign language in accordance with international standards